

ФЕНОМЕН МАГАТМА ГАНДІ: ВІЗІЯ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИХ ДІЯЧІВ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ 1920 – НА ПОЧАТКУ 1930-Х РР.

ШУКАЛОВИЧ А. М.

herevets@gmail.com

кандидат історичних наук,

завідувач відділення

Педагогічний коледж Львівського національного університету імені Івана Франка

м. Львів, Україна

Поступ націй, соціально-економічні перетворення в країні, революції чи війни зазвичай сприймаються персоніфіковано. Дана тенденція прослідковується впродовж всієї історії людства. Проблеми впливу особи на націо- та державотворчі процеси належить до однієї з найбільш актуальних не тільки в наукових та політичних колах, але й серед широких кіл громадськості.

Особливо дискусії розгораються у перехідні чи кризові періоди розвитку держави. Агресивна політика офіційного Кремля та виклики євроінтеграційного процесу перетворили проблему національного лідера на ключову інтенцію сучасної України.

Один з найбільш впливових людей в Індії та в світі, який ніколи не обіймав високих державних посад, Мохандас Карамчанд Ганді(1869–1948) став втіленням лідера-патріота, «батьком нації». Особі Магатми Ганді присвячено чимало літератури як на батьківщині, так за кордоном. В сучасній українській історіографії дослідження світогляду та діяльності індійського лідера представлені працями В. Василенко та О. Чувпило. У даній площині працювали А.К. Азад, К. Антонов, О. Горєв, О. Дьяков, В. Поддубний, В. Потьомкіна, О. Райков, М. Степанянц, О. Судейкін, Р. Ульяновський. У монографії К. Клеман та праці «Нові пророки» через призму діяльності / філософії М. Ганді

висвітлено антиколоніальну боротьбу народів Британської Індії. Серед публікацій виділяються статті В. Белокреницького, С. Девяткіна, О. Мартишина, Л. Полонської, Джорджа Оруелла (Ерік Артур Блер – *А. Ш.*). 2013 р. індійський історик Рамачандра Гуха видав перший том ґрунтовної біографії діяча «Ганді перед Індією», 2018 р. вийшов другий том – «Ганді: роки, що змінили світ, 1914-1948» [17].

Пошук власної державотворчої моделі у міжвоєнний період спонукав представників українських інтелектуальних кіл Східної Галичини звернутися до «успішних» антиколоніальних національно-визвольних рухів. На початку 1930-х рр. «Соляний похід» на чолі з Магатмою Ганді та британсько-індійські переговори сколихнули світову громадськість. Західноєвропейська преса рясніла повідомленнями про неординарні події в «перлині Британської Корони» та про лідера індійського визвольного руху. Громадсько-політичні діячі Східної Галичини на сторінках україномовної преси долучилася до обговорення подій на Індостані. З одного боку, дана ситуація була обумовлена особливостями розвитку східногалицьких періодичних видань, для яких джерелами публікацій виступали іноземні періодичні та публіцистичні видання. З іншого, більшість представників української інтелігенції пов'язували успіхи національно-визвольних змагань недержавних народів насамперед з особою лідера: Юзеф Пілсудський (1867-1935) для Другої Речі Посполитої, Томаш Масарик (1850–1937) для Чехословаччини чи Імон де Валера (1882-1975) для Ірландії. На цьому тлі, вважаємо, закономірним стало звернення представників українських інтелектуальних кіл Східної Галичини міжвоєнного періоду до особи Мохандаса Карамчанд Ганді, більш відомого під своїм прізвиськом Магатма (Великодушний).

Варто відзначити, що у міжвоєнний період в українській суспільно-політичній думці Східної Галичини не з'явилося розвідки про Магатму Ганді. На наш погляд, дана особливість не пов'язана з браком інтересу до цієї непересічної особи з боку галицької громадськості. На шпальтах часописів «Діло» [6] та «Нова зоря» [8] розміщено велику кількість заміток хронікально-репортажного

характеру щодо участі Ганді в індійсько-британському конфлікті. Очевидно, через досить обмежене коло джерел про події на Індостані, унікальність антиколоніального руху та низький рівень розвитку індології в Україні складно було укласти український варіант біографії М. Ганді. Припускаємо, що представники української суспільно-політичної думки Східної Галичини 1930-х рр. не ставили за мету висвітлити його біографію, а намагалися показати тип лідера, який зумів застосувати своє теоретичне вчення на практиці, ідентифікувавши себе з людьми, чий інтерес він захищав, та враховуючи специфіку країни. Так, в українських пресових публікаціях чимало неточностей у біографії індійського лідера. Водночас досить детально описані найдрібніші деталі щоденного побуту Ганді.

Перші згадки про М. Ганді в східногалицькій україномовній пресі міжвоєнного періоду з'явилися у жовтні 1920 р. на шпальтах часопису «Українська думка» як про відомого агітатора [18]. У лютому 1922 р. редакція газети «Громадська думка» підкреслювала факт значного впливу М. Ганді на місцеве населення Індії [21]. Прикметно, що протягом міжвоєнних років українське ставлення до нього як харизматичного лідера не змінилося. Зокрема, східногалицький соціаліст Володимир Левинський (1880 – 1953) сприймав Ганді як «народного трибуна й агітатора» [23, 169], український журналіст Василь Левицький (Софронів) (1899–1975) як «національного проповідника індійців, теолога, філософа, реформатора... великого Махатми Ганді» [9], засновник української націології Ольгерд-Іполит Бочковський (1884–1939) називав лідера Індійського Національного Конгресу (ІНК) «відомий індуський проповідник» [2, 35], колектив часопису «Діло» – «апостолом індійського руху» [1], а «Свободи» – лідер, завдяки якому в Індії боротьба «мусить скінчитися незалежністю краю» [3]. Тобто, вважаємо, більшість представників українських громадсько-політичних кіл Східної Галичини пов'язували успіх національно-визвольного руху в Британській Індії з непересічною особою М. Ганді, який зумів сконсолідувати автохтонних мешканців субконтиненту у боротьбі за загальносоціальне право на політичне самовизначення.

Східногалицький соціаліст Володимир Левинський пояснював своє зацікавлення особою М. Ганді популярністю останнього в Індії та Європі [23, 164]. На його думку, авторитет Ганді в Британській Індії забезпечували глибока релігійність останнього, його зовнішній вигляд [23, 164], стиль життя [23, 174], успішне практичне втілення теорії ненасильницького опору в Південній Африці та селянами в Бардолі та підтримка ІНК. Практично аналогічне пояснення даному фактові Ганді дають С. Тамміта-Дельгода [20, 246-248] та Р. Гуха [17]. Водночас спостерігається протиріччя в характеристиці Магатми В. Левинським. Спочатку він описував індійського лідера як «великого трибуна й агітатора», потім писав, що він «не промовець» [23, 165], хоча останнє заперечують всі джерела.

Вирішальним чинником, який вивів Ганді у лідери індійського національно-визвольного руху, на думку В. Левинського, стало вдале втілення його тактики пасивного опору. Саме перемога бардолійських селян, вважав соціаліст, забезпечила йому підтримку найвпливовішого в країні Індійського Національного Конгресу. С. Тамміта-Дельгода підкреслює, що завдяки авторитетові Ганді розширилась соціальна база ІНК, що перетворило його з партії еліти у масовий рух [20, 248]. Це дає підстави зауважити, що автор статті «вирвав» окремі фрагменти з контексту подій задля аргументації власної політичної позиції.

Водночас, В. Левинський закидав М.К. Ганді лояльність до британської влади, що наприкінці 1920-х рр. призвело (*А. Ш. – до 31 грудня 1929 р.*) до спаду визвольних змагань. У статті відсутні коментарі соціаліста щодо рішення ІНК 1930 р. наділити його диктаторськими повноваженнями [23, 175]. Україномовна преса Східної Галичини активно писала про цей факт. Через це, припускаємо, що В. Левинський вважав, що початковий етап державотворення потребує авторитарного лідера. Такою особою, на думку українського соціаліста, міг стати Тілак (1856-1920) – прихильник радикальних методів боротьби проти британського панування. Проте останній помер і, як писав автор статті, «на його місце прийшов Магатма Ганді» [23, 174]. Тобто, вважаємо, В. Левинський

наголошував, що фактично форс-мажорні обставини вивели Ганді у лідери антибританського руху в Індії. Даний факт визначив специфіку визвольних змагань як ненасильницького неспівробітництва, хоча в своїй основі вони мали зачатки збройної боротьби.

Необхідно відзначити, що на сторінках щоденної газети «Діло» також публікувалися замітки з посиланням на іноземні джерела, що індійські націоналісти [24] і Ганді [5] не виключали можливості переходу до збройної боротьби. У 1930 р. на шпальтах українських періодичних видань Східної Галичини досить часто друкували повідомлення про сутички індійських демонстрантів та учасників інших форм ненасильницького неспівробітництва з англійською колоніальною владою. Вважаємо, що у такий спосіб окремі представники східногалицьких українських громадсько-політичних кіл розглядали запропоновані Ганді методи боротьби проти іноземного поневолення як складову визвольних змагань, а, отже, й допускали їх розвиток у збройній формі.

У світлі характеристики тактики ненасильницького опору розробленої М. Ганді,

В. Левинський пов'язував її виключно з впливом творів російського письменника графа Л. Толстого [23, 168]. Сучасні науковці притримуються думки, що на формування світогляду Ганді, як теоретика боротьби за права народів Індії, відбувалися під дією як релігійних вчень, так світських праць неіндійського походження [4, 35; 17].

Погляди представників протилежного табору на М. Ганді представлені циклом статей Василя Левицького. Оскільки він не був професійним істориком, тому власне ставлення до індійського лідера презентував через публікацію окремих перекладених розділів «книжки Ромена Роляна про його особу» [9].

Припускаємо, що В. Левицький використав вищезазначений твір, тому що оцінка Ганді Р. Роланом була співзвучною його позиції.

Як В. Левинський, Василь Левицький також звернувся до опису зовнішнього вигляду М. К. Ганді і його популярності серед простих жителів Індії [9].

Водночас дослідник вказував й на інші чинники, які мали вплив на становлення

Магатми як лідера та формування вчення про ненасильницьку боротьбу за права поневолених народів.

Зокрема, великий вплив джайністської релігії [9], творів Л. Толстого [10; 11] та Нового Заповіту [11]. Посилаючись на статтю Ганді, автор циклу продемонстрував, перетворення релігійних принципів на політичні погляди та громадянську позицію індійського лідера про рівність представників всіх каст – відмінності полягали у закріплених обов'язках, а не в привілеях [12].

Окрім того, В. Левицький не заперечував, що очолив Ганді антибританську боротьбу лише після смерті Тілака [11]. Однак запропоновану ним тактику вирішення питання статусу Індії назвав більше релігійною, ніж політичною, «але в дійсності радикальнішу як усі інші». Хоча, наголошував автор статті, «що беручи в свої руки провід у боротьбі індійського націоналізму проти англійської влади, Ганді і цим разом зробив це «щоби відвернути цей рух від усякого насильства»» [11]. Ю. Гальтунг та А. Несс також визнають тактику пасивного опору радикальною [4, 35].

Це дає підстави припустити, що Василь Левицький вбачав неспівробітництво з владою причиною економічних збитків Великої Британії в Індії. Зважаючи на цінність останньої у складі імперії, це робило тактику радикальною і доводило її безпрецедентність у світлі внутрішнього та зовнішнього тиску на британський уряд. Успіх визвольних змагань в Індії В. С. Левицький пов'язував ще й з внеском Ганді в економічне та культурне відродження краю [13]. В. Левицький визнавав факт підтримки М. Ганді ІНК у 1920 р., проте особливої уваги на цьому автор не зосереджував. Отже, дослідник використав зазначені факти біографії індійського лідера, щоб зацентувати увагу українців на необхідності відродження національної економіки та створення національних освітніх закладів як атрибутів майбутньої незалежної країни.

Таким чином, розбіжності у висвітленні біографії М. К. Ганді В. С. Левицьким та В. Левинським практично відсутні, з огляду на викладення ними основних фактів життя лідера індійського національно-визвольного руху. Проте

необхідно відмітити більш об'єктивний підхід першого, що, очевидно, пояснювався приналежністю до сил правого політичного табору.

Зосередившись на висвітленні процесу формування світогляду Ганді та його вчення, В. Левицький таким чином підкреслив, що кожен народ, навіть такий складний за соціальною та релігійною структурою як індійське суспільство, може мати власний консолідуючий чинник. Найбільш універсальними залишалися, зважаючи на характер публікацій, традиційні цінності – людське життя та рівність прав, а також захист місцевого товаровиробника та відродження національної культури.

На хвилі загальносвітового зацікавлення, як пояснювалося в одній з публікацій львівського друкованого органу Українського Національно-Демократичного Об'єднання (УНДО) «Свобода» у 1930 р., подіями в Британській Індії [3] закономірною було звернення редакції до теми антибританського руху в Індії та особи його лідера на рубежі 1920-1930 х рр.

На шпальтах періодичного видання превалювала аргументована безапеляційна думка, що феномен М. Ганді забезпечить здобуття незалежності Індією [3]

Зокрема, по-перше, він примітизував своє повсякденне життя до рівня основного населення Індії (*А. Ш. – 80% селяни*). Працюючи разом з селянами та навчаючи їх, він зрозумів особливості їхньої психіки і «тому його наука знаходить доступ до душі кожного індійця; його слухають і поважають» [3].

Інакше кажучи, колектив часопису розділяв загальноприйнятую точку зору, що ідентифікація М. К. Ганді з простими індусами сприяла поширенню ідей гандизму і розширенню соціальної бази національно-визвольного руху.

По-друге, заслугами М. Ганді називали згладження кастових відмінностей серед індусів і вміння примирювати навіть буддистів та мусульман [3].

По-третє, великий вплив Ганді на британські політичні кола, які визнавали його авторитет в Індії і змушені були враховувати даний факт. Зокрема, редакція газети в одній з публікацій відмічала ведення переписки з в'язниці М. К. Ганді з тодішнім прем'єр-міністром Британської імперії Джеймсом Рамзеєм Макдональдом (1866-1937), міністром колоній та віце-королем Індії [6].

Польський біограф Магатма Ганді Я. Варда підтверджував надходження листів до британських високопосадовців від індійського лідера, коли останній на початку 1930-х рр. перебував в ув'язненні [26, 100-101], а часопис «Діло» повідомляв про його зустрічі у той час з індійськими діячами. Окрім того, на сторінках українських періодичних видань Східної Галичини було опубліковано кілька заміток, з посиланням на іноземні джерела, про надання йому привілеїв британською владою у в'язниці [25] та хроніку участі Ганді у конференціях «круглого столу» в Лондоні як представника Індії. Через це, на нашу думку, колектив «Свободи» справедливо зазначав, що авторитет Ганді в Британській імперії був настільки великим, що це впливало на способи вирішення колоніальною владою індійської проблеми і безпосереднє ставлення до даної особи.

Отже, завдяки публікаціям часопису «Свобода», на нашу думку, можна відзначити наявність окремої течії в українській суспільно-політичній думці Галичини 1919-1939 рр., представники якої були переконані, що феномен Магатма Ганді забезпечить зміну статусу Індії з колонії у незалежну державу, оминаючи розширене самоуправління та домініон.

Найбільш повно, порівняно з іншими періодичними та публіцистичними виданнями Східної Галичини торкнувся проблеми індійського національно-визвольного руху і місця в ньому М. Ганді львівський часопис «Діло». Оскільки на сторінках щоденника у 1930 р. досить детально представив біографію Мохандаса Карамчанди Ганді В. С. Левицький, то іншими публікаціями присвячених індійському лідерові колектив газети оприлюднив власне бачення феномена лідера народів Індії.

Шпальта часопису «Діло» містили з 1928 р. найбільше інформації про лідера визвольної боротьби, а у 1930-1931 рр. практично щоденну хроніку діяльності Ганді. Проте найціннішими, на наш погляд, була публікація його політичних поглядів, які одночасно виступали універсальними рекомендаціями для поневолених народів.

По-перше, Ганді вірив, «що тільки той нарід здобуде свободу, який об'єднає всі верстви на принципі рівності та виплекає в собі духа національної єдності та любови» [22].

По-друге, редакція «Діла» наголошувала, що індійський лідер завжди дотримувався національних традицій, «маючи переконання, що нація, яка не зберігає традицій, дуже скоро перестане бути нацією» [22]. Можливо, пропагувалось періодичним виданням потреба культурного відродження як національної самоідентифікація, що закономірно повинна була привести до усвідомлення народом потреби утворення власної держави.

По-третє, публікуючи хроніку II кампанії сатьяграхи на чолі з М. Ганді, припускаємо, представники української інтелектуальної еліти Східної Галичини пов'язували успіх національно-визвольні змагань народів Індії з врахуванням лідером у своєму вченні, яке ІНК фактично визнав за програму державотворення, специфіки країни.

Отже, колектив щоденного періодичного видання розглядав М. К. Ганді як теоретика нового підходу до організації національно-визвольних рухів. Він примусив світову спільноту визнати Індію окремою країною, а народи Індії цілісною нацією та надати антибританській боротьбі характеру національної. Таким чином, оскільки Східна Галичина завжди була коридором проникнення на українські землі європейських ідей, то закономірним було звернення представників інтелектуальної еліти у міжвоєнний період до особи Мохандаса Карамчанди Магатма як феномена індійського національно-визвольного руху.

Незважаючи, що політичні погляди дослідників накладали відбиток на висвітлення окремих фактів його життя, проте, можна відмітити об'єктивність української громадськості в оцінці ролі М. Ганді в історії визвольних змагань Британської Індії між Першою та Другою світовими війнами. Водночас східногалицьке українське середовище сформувало власне бачення особистості Магатми. В українській візії М. К. Ганді постав як неординарний лідер, який змінив хід історії Індії, використовуючи для цього традиційні цінності свого народу, власні теологічні знання та прагнення кожної людини безбідно жити.

Разом з цим, необхідно наголосити, що проблема рецепції українськими представниками українських громадсько-політичних кіл Східної Галичини Магатми Ганді є маловивченою та потребує більш ґрунтовних досліджень.

Використана література:

1. Англія квапиться з Індією... // Діло. – 1928. – 4 березня. – С. 3.
2. Бочковський О.І. Життя нації. Наука про націю та її життя / О.І. Бочковський. // Дзвін. – 1997. – № 1. – С. 97–111.
3. Вожд індійського народу // Свобода. – 1930. – 24 серпня. – С. 2.
4. Гальтунг Ю., Несс А. Політична етика Ганді. Пер. з норвез. Н. Іваничук. – Львів: Вид-во «Місіонер», 2001. – 280 с.
5. Ганді активізується // Діло. – 1930. – 27 березня. – С. 3.
6. Ганді побідив // Свобода. – 1932. – 9 жовтня. – С. 3.
7. За волю Індії // Діло. – 1930. – 16 березня. – С. 2.
8. Індія в огні і крові // Нова зоря. – 1930. – 15 травня. – С. 1.
9. Левицький В.С. Магатма Ганді // Діло. – 1930. – 14 травня. – С. 2.
10. Левицький В.С. Магатма Ганді // Діло. – 1930. – 15 травня. – С. 2.
11. Левицький В.С. Магатма Ганді // Діло. – 1930. – 16 травня. – С. 2.
12. Левицький В.С. Магатма Ганді // Діло. – 1930. – 20 травня. – С. 2.
13. Левицький В.С. Магатма Ганді // Діло. (Львів). – 1930. – 22 травня. – С. 2.
14. Політичні вісти. В Бритійській Індії // Нова зоря. – 1932. – 26 травня. – С. 4.
15. Політичні вістки. Ганді хоче вмерти з голоду // Нова зоря: Орган Української Християнської Організації. – 1931. – 2 квітня. – С. 4.
16. Про непривабливого Ганді нагадав біограф. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ...litakcent.com › 2018/10/16 › pro-neprivablivogo-gandi-nagadav-biograf
17. Рамачандра Ґуха про те, чому Ганді досі актуальний у світі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bbc.com> › 2013/12 › 131224_gandhi_guha_relevant_ko
18. Ріжні вісти. Заворушення в Індіях // Українська думка. – 1920. – 12 жовтня. – С. 3.
19. Ріжні вісти. Індійсько-магометанські бої // Діло. – 1923. – 15 квітня. – С. 2.

20. Тамита-Дельгода С. Индия. История страны / Синдхараджа Таммита-Дельгода ; пер. с англ. П. Крылова. – Москва: Эксмо ; СПб. : Мидгард, 2007. – 352 с.
21. Телеграми. Заворушення в Індіях // Громадський вісник. – 1922. – 18 лютого. – С. 5
22. Хто такий Магатма Ганді? // Діло. – 1930. – 16 квітня. – С. 3.
23. ЦДІА України у Львові, ф. 311 (Редакція журналу «Нові шляхи», Львів), оп. 1, спр. 236, арк. 3–4, 51–55, 70–71, 158–177.
24. Цікавий лист до Гандія // Діло. – 1930. – 23 березня. – С. 3
25. Як живе Ганді // Діло. – 1930. – 12 грудня. – С. 2
26. Warda Janusz. Mahatma Gandhi przywódca Indii. – Warszawa, Książka i Wiedza, 1968. – Str. 100-101.